

МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 314.372.43+373.66

ВЗАЄМОДІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАГАТОДІТНОЇ СІМ'Ї

Букій Т. В.

У статті здійснюється аналіз взаємодії соціальних інститутів у процесі соціально-педагогічної підтримки багатодітної родини. З'ясовано, що багатодітні сім'ї є вразливою категорією сімей та перебувають у складних життєвих обставинах. Для здійснення дієвої соціально-педагогічної підтримки даного типу сім'ї потрібно, щоб різні соціальні інститути взаємодіяли один із одним, створюючи оптимальні умови для вирішення головних проблем багатодітних сімей.

Ключові слова: соціальне партнерство, вразливі сім'ї з дітьми, соціально-педагогічна підтримка багатодітних сімей, взаємодія соціальних інститутів у здійсненні соціально-педагогічної підтримки багатодітних родин.

В статье осуществляется анализ сущности взаимодействия социальных институтов в процессе социально-педагогической поддержки многодетной семьи. Выяснено, что многодетные семьи являются уязвимой категорией семей и находятся в сложных жизненных обстоятельствах. Для осуществления эффективной социально-педагогической поддержки данного типа семей необходимо, чтобы различные социальные институты взаимодействовали друг с другом, создавая оптимальные условия для решения главных проблем многодетных семей.

Ключевые слова: социальное партнерство, уязвимые семьи с детьми, социально-педагогическая поддержка многодетных семей, взаимодействие социальных институтов в осуществлении социально-педагогической поддержки многодетных семей.

The article analyzes the collaboration of social institutions in the social and educational support of large families. It is known that large families are a vulnerable category and they face difficult life circumstances. To support this type of a family in an effective social and educational way, it is necessary that the different social institutions should collaborate with each other, being efficient in management of the main issues in large families.

State support of large families is a policy of the state in the provision of economic, social and legal guarantees to large families, which aims to increase the birth rate and improve the demographic situation in Ukraine, providing conditions for proper upbringing and development of children from large families. It was found that large families are a vulnerable category of families and they are in difficult circumstances. They get different kinds of help and support from the following services: social service centers (social support, social support, social inspection of a large family, information and advisory social and educational services to families, psychological, social and educational support for families; PSAs healthy family lifestyle, organizing family entertainment, communication, recreation, rehabilitation of children from large families, the study of the problems and needs of families, etc.); Department of Social Protection (providing different types of financial aid to low-income families with many children, subsidies, payments for children, pensions, hot meals, compensations, benefits, etc., help large families in the education of children by offering free tickets for the holidays, museums, etc.); Department of Education (child welfare inspectors identify children in need of protection rights in the family and society, provide material assistance to children from low-income families with many children, organize their leisure and recreation, cultural education; Service for Children (holding together with precinct police inspectors interviews with parents regarding their responsibility for the living conditions and upbringing of children, raids, check disadvantaged large families, deprivation of parental rights, custody, guardianship) criminal police for children (survey of living conditions of a large family, revealing the facts

of antisocial and immoral of parents, children isolation of such living conditions and transfer them to the shelter, boarding social patronage, invite parents to a meeting of the executive committee for a conversation with them, warning of the need to fulfill parental responsibilities, information about responsibility for failure of duty; addresses to community organization to the public, labor groups asking parents influence the performance of their duties towards children, etc.); Precinct inspectors of police (according to the neighbors, large families checked to prevent parents the responsibility for neglect of children, recording in the minutes revealed violations; registration disadvantaged children and parents of large families who negligently perform their duties on them; reid-checking position in the family: external examination of children, living conditions, interviews with parents and children, assistance in placing parents in the treatment of different types depending etc.). To implement effective social and educational support of this type of families need to different social institutions interact with each other, creating optimal conditions for solving the major problems of large families.

Key words: social partnership, vulnerable families with children, social and educational support of large families, collaboration of social institutions for social and educational support of large families.

Постановка проблеми. Сучасна сім'я, як і кожен член нашого суспільства, постійно перебуває під тиском різних обставин. Соціально-економічна криза в Україні призвела до значного зниження рівня життя переважної кількості населення, підвищення безробіття, неповної зайнятості. Негативні процеси і перетворення у державі позначаються в першу чергу на окремих категоріях соціально вразливих груп населення. Саме в результаті цього потрібно надавати своєчасну допомогу даним категоріям населення, формувати адекватні програми їх соціального захисту і соціально-педагогічної підтримки. Сім'я є інтегральним показником суспільного розвитку, який відображає моральний стан суспільства і є визначним фактором у формуванні демографічного потенціалу. Багатоаспектність соціальних проблем сучасності значною мірою впливає на цей головний осередок суспільства. Дуже часто це призводить до дестабілізації головних функцій сім'ї, що, в свою чергу, знижує її здатність до нормальної адаптації в нових умовах та повноцінного функціонування. Всі ці обставини визначають необхідність здійснення соціального захисту, соціально-педагогічної підтримки, забезпечення реальними соціальними послугами тих сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Особливо це стосується такої вразливої категорії сімей, як багатодітні. Варто зазначити, що *вразлива сім'я* – це сім'я з дітьми, яка має ознаки нездатності батьків забезпечувати потреби дитини, що спричиняє виникнення складних життєвих обставин. У сучасному суспільстві багатодітність сприймається як складна життєва обставина і такі сім'ї (яких налічується близько 3 % в Україні) визнаються кризовими та вразливими. Надання з боку держави лише матеріальної допомоги цим сім'ям, як свідчить аналіз діяльності соціальних служб, не вирішує ні демографічне питання, ні питання покращення матеріального становища даного типу сімей. Тому ми вважаємо за доцільне здійснення державою такої сімейної політики, яка б базувалася на соціальному партнерстві сім'ї та різноманітних соціальних інститутів держави, тим самим створюючи умови для виконання багатодітною сім'єю своїх функцій, а отже – стимулювала б сімейне благополуччя [10].

Вирішення різноманітних проблем багатодітних сімей у складних життєвих обставинах, на нашу думку, залежить від ефективності діючої системи заходів соціально-педагогічної підтримки цих сімей. А це неможливо здійснити без взаємодії соціальних інститутів, без соціального партнерства різних державних закладів, установ і громадських організацій. В Енциклопедії фахівців соціальної сфери автори дають визначення поняття *соціальне партнерство*. "Це об'єднання зусиль різних суб'єктів (соціальних партнерів) заради спільно визначених цілей, що передбачає низку спільніх дій, спільний пошук шляхів розв'язання наявних проблем або нових можливостей і їх реалізацію" [4, с. 228–229]. *Соціальна взаємодія* – це форма соціальних зв'язків, що реалізуються в обміні діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками та у взаємному впливі людей, соціальних спільнот; система взаємообумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною залежністю, при якій дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь дій інших

суб'єктів [1]. Тобто можна зазначити, що взаємодія соціальних інститутів є особливим видом суспільних відносин, що має на меті врахування та узгодження інтересів різних соціальних груп. Особливо ж це стосується вразливих категорій населення, а саме багатодітних сімей. Партнерські відносини передбачають усвідомлення необхідності взаємодії, взаємозалежності та неможливості існування один без одного. Задоволення найважливіших індивідуальних і суспільних потреб забезпечується взаємодією, що відіграє важливу роль у соціальних зв'язках, діях. Соціальні інститути підтримують соціальні структури, порядок і стабільність у суспільстві. Основою взаємодії із суспільством є задоволення конкретних соціальних потреб та інтересів тощо [11].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання партнерства, соціального партнерства та взаємодії соціальних інститутів вивчали вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: О. Безпалько, В. Давиденко, А. Еверс, В. Жуков, Н. Нижник, Г. Семигін, В. Цвих, Т. Янсон та інші. Сучасні дослідники (Т. Алексєєнко, Г. Бевз, О. Безпалько, І. Братусь, Т. Веретенко, І. Грига, В. Гуров, Н. Заверико, І. Зверєва, А. Капська, В. Кравець, Г. Лактіонова, Т. Лодкіна, Л. Міщик, І. Трубавіна та інші) розглядають різні типи сімей в Україні, їх проблеми, визначають головні напрямки, принципи та особливості роботи з подолання складних життєвих обставин вразливих категорій сімей, необхідність їх соціально-педагогічної підтримки з боку різних соціальних інститутів [7; 4, с. 229]. Розглядаючи погляди сучасних науковців, ми можемо стверджувати, що взаємодія соціальних інститутів повинна полягати у досягненні найбільш ефективних умов для поступового покращення життя вразливих категорій населення. Загалом, через різні управлінські органи, що мають певне коло своїх обов'язків, можна вирішувати і проблеми саме багатодітних сімей як найбільш вразливих категорій сімей у сучасному суспільстві, надавати різні види допомоги, здійснювати їх соціально-педагогічну підтримку тощо.

Метою даної статті є аналіз сутності взаємодії різних соціальних інститутів під час соціально-педагогічної підтримки багатодітної сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічне становище сім'ї залежить не лише від розміру доходів, а й від її соціально-демографічного складу – кількості дітей, працюючих та утриманців, віку членів сім'ї, їх освітнього та професійного рівня тощо. Найбільш уразливими є **багатодітні сім'ї**. Це сім'ї, які мають у своєму складі трьох і більше дітей віком до 18 років чи учнів денної відділень середніх спеціальних або студентів вищих навчальних закладів – до закінчення ними навчання, але не більш ніж до досягнення віку двадцяти трьох років. **Державна підтримка багатодітних сімей** – це обумовлена державою політика в галузі економічних, соціальних і правових гарантій багатодітним сім'ям, метою якої є підвищення рівня народжуваності і поліпшення демографічної ситуації в Україні, забезпечення умов для повноцінного виховання та розвитку дітей у багатодітних родинах.

Багатодітні сім'ї, згідно з Указом Президента України "Про заходи щодо поліпшення становища багатодітних сімей", мають право на наступні форми соціального захисту та підтримки: патронажне обслуговування дітей; отримання пільгових довгострокових державних кредитів на будівництво (реконструкцію) житла; першочергове оздоровлення; пільгове забезпечення шкільною формою дітей молодшого шкільного віку; отримання цільових пільгових довгострокових кредитів для одержання дітьми вищої освіти; своєчасне одержання виплат державної допомоги сім'ям з дітьми; пільгові можливості у веденні підприємницької діяльності; першочергова участь в оплачуваних громадських роботах для учнівської та студентської молоді з малозабезпечених багатодітних сімей у вільний від навчання час тощо.

Крім зазначених вище видів допомоги сім'ям з дітьми, згідно з Указом Президента України "Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних і неповніх сімей", встановлено наступні заходи та форми соціального захисту багатодітних сімей: сприяння малозабезпеченим багатодітним сім'ям у вирішенні питань щодо погашення заборгованості за житлово-комунальні послуги, електроенергію, опалення та скраплений газ; сприяння батькам багатодітних сімей у працевлаштуванні, здійсненні професійної підготовки та підвищенні кваліфікації; забезпечення зайнятості підлітків і молоді з багатодітних сімей під час канікул; сприяння багатодітним сім'ям в організації індивідуальної трудової діяльності, фермерських господарств, інших форм підприємницької діяльності; сприяння

першочерговому направлению за наявності показань на санаторно-курортне лікування дітей з багатодітних сімей тощо.

Як нам відомо, сучасна демографічна ситуація в Україні знаходиться в стані кризи (за даними Держкомстату України, станом на 1 грудня 2012 року кількість населення складала 43 мільйони осіб порівняно із 1991 роком – 52,1 млн). Її характеризують наступні чинники: різке зменшення народжуваності, збільшення смертності, відсутність природного приросту, старіння населення, скорочення тривалості життя як чоловіків, так і жінок, погрішення здоров'я нації, інтенсифікація міграційних процесів, розлучення тощо [2, с. 89–92]. Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного і безпечної розвитку держави. З метою поліпшення демографічної ситуації слід спрямовувати соціально-економічну політику на вирішення найгостріших проблем сім'ї: стимулювання народжуваності, підвищення медичного обслуговування, посилення охорони та оплати праці, поліпшення побутових умов і подальше впровадження здорового способу життя, вирішення найгостріших соціально-педагогічних проблем, створення широкої мережі державних та недержавних служб соціальної допомоги [3].

Останніми роками в Україні почали створюватися благодійні і приватні соціальні служби, однак державні заклади соціального обслуговування є вагомим чинником соціального захисту та підтримки вразливих груп населення, найширшею сферою застосування знань і навичок соціальних працівників [6]. На даний час в Україні подальшого розвитку та вдосконалення набувають різні служби соціальної підтримки, серед яких варто назвати служби у справах дітей, соціальні гуртожитки, притулки, соціальні центри матері і дитини, телефони довіри, центри СССДМ, центри соціально-психологічної допомоги, реабілітації різних категорій населення тощо. Все це спеціалізовані формування, що створюються з метою надання різних соціальних послуг та соціальної підтримки вразливим категоріям сімей, дітей та молоді, а саме тим, які опинилися у складних життєвих обставинах. Сім'я в кризовій ситуації є категорією сімей, в якій під впливом внутрішніх чи зовнішніх факторів склалися різні несприятливі обставини або існує соціальна ізоляція, що тимчасово заважає виконувати батьківські обов'язки з виховання своїх дітей чи належним чином турбуватися про них. Дані організації, що переймаються соціальними проблемами, класифікують за різними критеріями. За масштабом діяльності розрізняють: міжнародні організації (Дитячий фонд ООН, Міжнародна організація праці, Міжнародний альянс з ВІЛ/СНІД та ін.), діяльність яких поширюється на міжнародний простір; загальнодержавні організації (Міністерство соціальної політики України, Державний ЦСССДМ, Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ, Союз інвалідів України тощо); регіональні організації (Центр зайнятості населення, міське управління праці та соціального захисту, громадські та благодійні організації, які надають соціальні послуги та зареєстровані на обласному, міському, районному рівнях, та інші служби, а саме: "Телефони довіри", сімейні клуби, притулки, кризові стаціонари, реабілітаційні центри, служби психолого-педагогічної допомоги, мобільні консультивативні пункти, служби соціального супроводу, волонтерські організації тощо) [8].

Для здійснення ефективної соціальної роботи фахівцям слід добре знати повноваження місцевих структур, різновиди допомоги, яку вони зобов'язані і здатні надати. Наприклад, багатодітні сім'ї у складних життєвих обставинах перебувають у фокусі уваги кількох місцевих установ. Як правило, ними у межах своєї компетенції опікуються: Центр СССДМ (соціальний супровід, соціальна підтримка, соціальне інспектування багатодітної сім'ї; інформаційні та консультивативні соціально-педагогічні послуги сім'ям; психологічна та соціально-педагогічна підтримка сім'ї; соціальна реклама здорового сімейного способу життя; організація сімейного дозвілля, спілкування і відпочинку; оздоровлення дітей з багатодітних сімей; вивчення проблем і потреб сімей та ін.); відділ соціального захисту (надання різних видів матеріальної допомоги малозабезпеченим багатодітним сім'ям: субсидії, виплати на дітей, пенсії, гарячі обіди, компенсації, пільги тощо; допомога багатодітним сім'ям у вихованні дітей: надання безкоштовних квитків на свята, в музеї тощо); відділ освіти (інспектори з охорони дитинства виявляють дітей, які потребують захисту прав у сім'ї і суспільстві; надають матеріальну допомогу дітям з малозабезпечених багатодітних сімей, організовують їх дозвілля та відпочинок, культурну просвіту); служба у справах дітей (проведення бесід з батьками щодо їхньої відповідальності за умови проживання і

виховання дітей; рейди-перевірки неблагополучних багатодітних сімей; позбавлення батьківських прав); кримінальна поліція у справах дітей (обстеження житлово-побутових умов багатодітної сім'ї, виявлення фактів асоціальної та аморальної поведінки батьків, ізоляція дітей від таких умов життя і передавання їх у інтернат; запрошення батьків на засідання у виконком для бесіди з ними, попередження про необхідність виконувати батьківські обов'язки, інформування про відповіальність за невиконання цих обов'язків тощо); дільничні інспектори поліції (перевіряються родини з метою попередження батьків про відповіальність за невиконання обов'язків щодо дітей, фіксування у протоколі виявлених правопорушень; взяття на облік неблагополучних дітей і батьків багатодітних сімей; допомога у влаштуванні батьків на лікування від різних видів залежності тощо) [5].

Організаційний потенціал системи соціальної роботи, ефективність взаємодії її структурних елементів реалізуються через сукупність виконуваних ними функцій за умов дотримання відповідних принципів соціальної роботи. Будь-яке управління суспільними процесами здійснюється через певну систему функцій – окремих, відносно самостійних, але тісно взаємопов'язаних видів відповідної діяльності. Функції органів соціальної роботи вирізняються специфічним змістом, універсальністю, особливою просторово-часовою формою вираження. Вони виконують зустрічну, випереджальну роль у здійсненні захисту, підтримці, страхуванні й гарантуванні соціальної забезпеченості різних верств населення. Загалом через наведені функції реалізується система соціального піклування і зобов'язань, а для професійного працівника соціальної сфери це означає сукупність певних умінь, кваліфікації і компетенції. Спеціаліст із соціальної роботи повинен знати потреби багатодітних сімей, вміти складати план дій, не випускаючи з поля зору жодної проблеми багатодітної сім'ї; залучати різні організації та служби, здатні допомогти багатодітній родині – соціальні, правоохоронні, юридичні, охорони здоров'я, освіти, а також місцеву адміністрацію та громадські об'єднання, асоціації. Жодне відомство, причетне до розв'язання соціальних проблем саме багатодітних сімей, не спроможне самотужки успішно вирішити багаторівневі завдання у сфері соціального обслуговування та соціально-педагогічної підтримки. Досягти цього можна завдяки науково обґрунтованому, високопрофесійному виконанню ними своїх повноважень і обов'язків, цілеспрямованій і системній координації їх роботи на місцевому, регіональному, загальнодержавному рівнях.

Висновки. Завдання держави з приводу вирішення демографічної кризи та підвищення народжуваності в Україні, на нашу думку, не повинно вирішуватися лише покращенням матеріального рівня життя населення. Заходи допомоги та підтримки повинні створювати всі умови для здорового та всебічного розвитку дітей, забезпечення їх повноцінного виховання та здобуття належного рівня освіти. Потрібно створити такі умови, за яких будь-який тип сім'ї мав би змогу розвиватися найкращим чином, виконуючи усі функції благополучної родини. Державна політика має відповідати потребам усіх форм сучасної родини, і багатодітної в тому числі. Тому саме соціальна взаємодія є одним із базових принципів функціонування сучасного демократичного суспільства, важливим інструментом реалізації соціальної політики держави щодо сім'ї, засобом попередження та вирішення соціальних проблем.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія / Г. В. Дворецька. – К. : КНЕУ, 2001. – 244 с.
2. Демографічний стан в Україні в умовах глибокої трансформаційної економічної кризи // Соціологія. – 2015. – № 2 (118), лютий. – С. 89–92.
3. Демографічні виклики і загрози для України // Шлях перемоги. – 2006. 8 листопада.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
5. Мережа організацій, причетних до розв'язання соціальних проблем в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydocx.ru/8-107820.html>. – Назва з екрана.
6. Представництво інтересів соціально-вразливих дітей та сімей : навч. посіб. / за ред. Т. В. Семигіної. – К. : Четверта хвиля, 2004. – 216 с.

7. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки : тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд.: В. Г. Головатий, А. В. Калініна ; за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – К. : Основа-Принт, 2007. – 128 с.
8. Система соціальних служб в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://valyakodola.com.ua/publ/mojim_uchnjam. – Назва з екрана.
9. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навч. літератури, 2004. – 233 с.
10. Соціальний звіт Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс]. – 2012. – С. 22. – Режим доступу:
<http://mlsp.kmu.gov.ua>. – Назва з екрана.
11. Соціологія / за заг. ред. В. П. Андрушченко, М. І. Горлача. – К. ; Харків, 2003. – 624 с.